

Fågeltofta kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2018-10-26

Omslagsbild: Flygfoto över Fågeltofta, Lunds stift 2015.

Fågeltofta kyrka

Brösarp-Tranås församling, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads, Färs och Österlens kontrakt, Lunds stift, Fågeltofta socken, Fastighet Fulltofta 22:18, Tomelilla kommun, Skåne län och landskap

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Fågeltofta by ligger i sydöstra Skåne intill landsvägen mellan Ystad och Kristianstad. Socken består av ett relativt flackt odlingslandskap i söder medan dess nordöstra delar är mer skogklädda. Fågeltofta kyrkby finns omnämnt i historiska källor från år 1344. Förleden i namnet kommer möjligen av mansnamnet *fughl* – *Fågel* och efterleden av *toft* med betydelsen 'tomt, äga'. Enligt äldre lantmäterikartor och historiska källor tycks byn ha varit en relativt liten by av spridda gårdar. Kyrkan låg mitt i byn och öster om kyrkan rann en bäck som säkerligen har haft stor betydelse för byns etablering. Samtliga gårdar tillhörde på 1700-talet godset Kronovall. Godsets huvudbyggnad är delvis från 1700-talet men redan på 1600-talet fanns en sätesgård på samma plats, kanske med en medeltida föregångare. Från 1600-talet och framåt har Kronovalls ägare haft stort inflytande över kyrkan, vilket märks framför allt genom de inventarier som skänkts av dess godsherrar. Under missväxtåret 1867 blev Fågeltofta by hårt drabbat. Stora delar av byns gårdar flyttades till Kronovalls skogsskiften där bönderna fick bli torpare. Den nuvarande bebyggelsen består av kyrkan och två äldre skolor från tidigt 1800-tal och 1900-talets början samt ett antal gathus och gårdar. Genom byn och intill kyrkan leder vägen till Kronovall och Sankt Olof. Vägsträckningen fram till Kronovall kantas av träd.

Kyrkobyggnad

Den medeltida kyrkan var helgad åt sankt Petrus och uppförd under 1100-talet eller tidigt 1200-tal vilket brukar betecknas som den romanska kyrkobyggnadsperioden. I ett första skede tros kyrkan ha uppförts med kor, långhus och ett västtorn. Möjligen tillhör absiden också kyrkans första byggnadsperiod. Absiden har en mycket kraftig tribunbåge vilket är ovanligt och kan tyda på att det genomgått en ombyggnad eller kanske att det har tillkommit vid en annan tidpunkt än koret. Någon gång under medeltiden raserades det förmodade tornet ned till långhusets nivå och denna del införlivades i långhuset som västförlängning, sannolikt redan under medeltid-sen medeltid. Uppgifterna om kyrkans byggnadsetapper är osäkra då kyrkan inte genomgått har någon utvändig murverksdokumentation. Oputsade delar av murverk synligt inifrån vinden samt bevarade takstolsdelar ger dock vissa ledtrådar. Takstolarna över långhuset visar att ombyggnaden kan ha skett redan före valvslagningen på 1400-talet. Absiden har redan under medeltiden varit föremål för omfattande renovering. Tribunbågen kan ha vidgats och eller murats om och hjälmvalvet muras om av tegel.

Under 1400-talet tros flera omfattande ombyggnader ha skett. Vid denna tid uppfördes tillbyggnaden vid långhusets norra sida, sannolikt med funktion av vapenhus och/eller kapell. Dateringen baseras sannolikt på stilhistoriska jämförelser av tillbyggnadens norra gavel. Över tillbyggnaden kan det vid någon tidpunkt ha funnits ett litet klocktorn kanske för en mindre klocka. Kring år 1400 valvslogs långhuset med två travéer av stjärnvalv. Den gamla torndelen var möjligen redan då införlivad med långhuset och valvslagen med ett kryssvalv. Korets kryssvalv tillkom sannolikt också på 1400-talet. Under samma århundrade dekorerades valven med kalkmålningar. Fragment av kalkmålningar har påträffats både på triumfbågsmuren och på stjärnvalvens ribbor.

På 1700-talet avbildas kyrkan utan torn med en klockstapel vid kyrkans norra sida. Klockstapeln revs när det befintliga tornet uppfördes omkring 1820. Enligt en ombyggnadsritning signerad C. G. Brunius blev den norra tillbyggnaden ombyggd kring 1847. Ombyggnaden bör ha varit begränsad till en viss höjning av murverket och nytt innertak i form av ett trävalv. Norra tillbyggnaden kom därefter att användas som en del av kyrkorummet och gick under namnet Bondrumskyrkan, sannolikt avsedd för byborna i Bondrum. Vid samma tidpunkt bör även kyrkans fönsteröppningar ha fått sin nuvarande form och norra tillbyggnadens funktion som vapenhus ha ersatts genom en ny ingång i tornets västra sida. Västra dörren har ett utseende som är typiskt för Brunius medeltidsromantiska stil. Kring 1890 fick kyrkan en orgel och sannolikt vidgades tornbågen mellan tornet och långhuset i detta sammanhang.

Kyrkan sedd från söder.

Från 1800-talets mitt och ända in på 1900-talet fungerade Bondrumskyrkan som en del av långhuset och var möblerad med bänkar. Predikstolen stod i långhusets mitt där den kunde synas även för kyrkobesökare som satt i den norra delen. Absiden var avdelad från koret med korskrank och inredd till sakristia.

Under åren 1951-1952 genomfördes en stor inre renovering under ledning av arkitekt Eiler Graebe. Ett flertal åtgärder genomfördes med syfte att lyfta fram kyrkans medeltida karaktär. Bondrumskyrkan stängdes av från kyrkorummet med en vägg och inreddes till sakristia. Det befintliga altaret och altaruppsatsen ställdes upp i sakristian och ett nytt altare murades upp i koret. Korskranket mellan kor och absid togs bort. I tornet gjordes en ny vägg mellan vindfånget och kyrkorummet samt en ny trappa och nytt bjälklag till orgelläktaren där en ny orgel placerades. Befintligt golv i gångar och bänkkvarter tillkom. Predikstolen flyttades till långhusets sydöstra hörn och fick ett nytt upplag istället för dess pelarfot i form av kyrkans medeltida dopfunten. Dopfunten placerades istället i långhusets nordvästra hörn.

Utvändigt lades yttertaken om 1961. Några år senare, 1965, gjordes absidens fönster om till en mindre fönsteröppning och ny fönsterbåge tillkom. I början av 1970-talet hade kyrkans inredning ännu kvar en färgsättning från tidigt 1900-tal i grått och brunt. En ommålning av bänkarna till nuvarande färgsättning gjordes omkring 1973. Senaste större renovering skedde 1996 och omfattade utvändiga arbeten på fasader och tak samt vissa reparationer av kyrkans taklag.

Exteriör

I sin nuvarande form består kyrkan av långhuset med torn i väster, tillbyggnaden i norr, samt kor med absid i öster. Västtornet har nästintill kvadratisk planform och samma bredd som långhuset. Långhusets västra del utgör den nedre delen av kyrkans ursprungliga torn som numera framstår som en del av långhuset. Koret är lägre och smalare än långhuset. Absiden har en halvrund grundplan och är lägre än koret. Kyrkan ligger något i sluttning mot öster och en ursprunglig sockel av kalksten löper runt kyrkans äldsta delar med undantag av långhusets södra sida. Sockel saknas också på den norra tillbyggnaden och västtornet. Samtliga fasader är spritputsade och kalkvittade. Fönstrens omfattningar liksom västportalens och ljudöppningarnas muromfattningar är slätputsade och vitkalkade. Synligt listverk saknas på kyrkans lågdelar men möjligen döljer tegeltakets utkragning med takfotsbrädning och hängrännor ett utkragande skift överst på långhuset och kanske också på koret. Tornets fasader avslutas upptill av en så kallad takgesims, ett listverk av två utkragande skift och en karnis överst.

Norra tillbyggnaden dvs. Bondrumskyrkans, östra och västra sidor saknar muröppningar eller utsmyckningar. I norra gavelsidan finns en fönsteröppning och ett par rundbågsformade blinderingar. Mellan gavelspets och norrsidans nedre murverk finns en gördelgesims med sågtandsdekor. Numera bryts gesimsen på mitten av en senare fönsteröppning. Arrangemanget med sågtandsdekoren och blinderingarna är typiskt för senmedeltida vapenhus och sannolikt ursprungligt. Ingång till vapenhuset var tidigare mitt emellan blinderingarna som ersatts av den senare fönsteröppningen.

Kyrkobyggnaden har två ingångar, huvudingången i tornets västfasad och en ingång genom absiden. Tornets övre våningar nås via en invändig trappa från bottenvåningen. Huvudentrén i väster består av en rundbågig muröppning med ett murat anslag för en utåtgående port som inte finns kvar längre. Den nuvarande dörren är en inåtgående ramverksdörr av ek, med två dörrblad av fernissad eller oljad ek. Dörrbladens spegelfyllningar är dekorerade i ”medeltidsstil” med olika geometriska former, av traditionell karvsnittstyp. Porten är sannolikt ursprunglig eller från 1800-talets mitt. Över dörren finns ett överljusfönster i form av en halv rundel och över fönstret finns en kvadratisk blindering, sannolikt läget för en inskriftstavla som tagits bort eller putsats över. Ingången till absiden är från sydost och består av en stickbågig muröppning med spritputsade smygar. Dörren sitter djupt indragen i öppningen har en utvändigt, omålade, rombiskt lagda träpanel. Till både huvudentré och absidens ingång leder enkla trappor med steg av kalkstensblock. Framför trappan till huvudentrén ligger också en stor kalkstenshäll.

Det nuvarande klocktornet sett från väster. Kyrkans äldsta klocka är från sent 1300-tal. Klockstolen kan vara återanvänd från en äldre klockstapel som stått på kyrkogården.

Kyrkan har sammanlagt tio större fönsteröppningar i de olika byggnadsdelarna. Fönsteröppningarna har lite olika storlek men i övrigt har de ett enhetligt utförande i form av stora rundbågiga öppningar med en slätputsad omfattning kring fönstersmygen murad med tre språng. I fönsteröppningarna sitter träbågar med diagonallagda, vita träspröjsar och blyspröjsade fönsterrutor. Långhuset, koret och vapenhusets fönster har en blyinfattad dekor av klart eller färgat glas. Fönsterbänkarna täcks av gråmålad plåt. Utöver dessa fönsteröppningar finns även ett litet fönster i absiden mot öster. Fönstret, som är en rekonstruktion av en ursprunglig öppning, har romansk karaktär med rundbågig form och djupt skränande smygar. I öppningen sitter en invändig fönsterbåge av trä med färgat, blyinfattat glas och en utvändig, omålad träbåge med vanligt klarglas.

Till tornets övre våningar saknas fönsteröppningar utöver ljudöppningarna till klockvåningen. En stor ljudöppning finns mot väster, norr och söder och en lite mindre mot öster. Öppningarna har stickbågig form med kraftiga och utskjutande slätputsade omfattningar. Ljudluckorna är utvändigt paneltäckta och brunmålade.

Taken på vapenhuset, långhuset och koret är täckta med rött, enkupigt vingtegel. Gavlarnas vindskivor är av svartmålade brädor med täcklister av målad plåt. Takfotens underslag är av vitmålade brädor. Absiden och tornet täcks av svartmålad plåt. Absidetakets formen av ett halvt kägeltak av stora plåtar med enkelfalsad läggning. Torntaket är mycket flackt och kröns av en öppen lanternin i trä, klädd

med mörkbrunt målad locklistpanel. I lanterninens sidor finns rundbågsöppningar försedda med spjälstaket av trä. Liksom tornfasaden kröns lanterninens sidor av en utkragande gesims. Lanterninens yttertak är ett plåttäckt, flackt tälttak med ett kraftigt krönkors. Takavvattningen till kyrkans lägre delar är av svartmålad plåt och består av hängrännor kopplade till stuprör. Hängränna finns även på absidtaget. Yttertaget på tornet ligger i liv med takgesimsen och saknar takavvattning.

Interiör

Genom huvudentrén kommer man in i kyrkans entréhall, eller ”vapenhus” som utgörs av en inbyggnad under läktarvåningen i tornet västra halva. Tornets andra halva är en del av kyrkorummet. Entréhallen är ett långsmalt utrymme med kapprum i södra delen och en trappuppgång i norr till tornets övre våningar och orgelläktaren. Golvet är lagt med rött murtegel och väggar och tak putsade och vitmålade. Torntrappan är av trä med brunmålade steg och räcke. Under trappan finns en inbyggnad för elcentral med väggar av pärlspontspanel. En bred, rakt avslutad dörröppning med dubbla dörrblad av lackat trä leder in till kyrkorummet i öster.

Kyrkorummet har ett enhetligt och harmoniskt uttryck med golv av rött murtegel och putsade och vitmålade väggar. Alla delar av kyrkorummet är valvslagna med medeltida valv undantaget den västra delen som utgörs av nuvarande tornets östra halva och upptas av orgelläktaren. I övrigt är långhuset möblerat med öppna bänkkvarter målade i blått, vinrött och grått. I bänkkvarteren ligger ett lackat trägolv.

Valven i långhuset, västförlängningen (gamla torndelen) och koret har olika utseende och karaktär vilket talar för att de tillkommit vid olika tidpunkt. Valvet i västförlängningen tros vara äldst och består av ett kryssvalv med vederlag från yttermurarna. Valvribborna har kvadratisk genomskärning och sköld- och gördelbågar har spetsbågig form, slagna utan följdskift. Långhusets två östra valvtravéer är utformade med åtta valvribbor som strålar ut från ett mittkryss i valvkrönet och bildar en stjärnform kring fyra valvkappor. Valvribborna har fyrkantig genomskärning. Gördel- och sköldbågarna har spetsbågig form samt är slagna med breda och platta följdskift. Valvribbornas vederlag samlas i smala pilasterknippen som ger ett veckat intryck. Pilastrarnas övergång till ribborna har en ovanlig, snedfasad form och saknar de sedvanliga kragbanden som oftast markerar vederlaget, övergången mellan valvpelare och ribbor. Korvalvet kan ha tillkommit på 1400-talet möjligen samtidigt med stjärnvalven. Valvet bärs upp av tresprångiga pilastrar med tidstypiska kragband i form av en vulst, en snedfas och ett utkragande skift överst. Valvkapporna är murade med en halv tegelstens tjocklek, valvribborna har kvadratisk genomskärning och är slagna med följdskift med samma utseende som i stjärnvalven. Sköld- och gördelbågarna har spetsbågig form.

Stjärnvalvet över långhuset tros vara slaget kring 1400.

I västra långhustravén norra mur finns ojämnheter som skulle kunna utgöra rester efter en trappa till medeltidstornets övre del. Ojämnheterna kan också vara överputsade stenar från en tidigare portalomfattning. Vid långhusets norra sida finns ett uppehåll i norra bänkkvarteret med gång fram till en dörr som leder in till sakristian i det gamla vapenhuset. Längst fram i långhusets sydöstra hörn står predikstolen med baldakin och i nordöstra hörnet på andra sidan mittgången står kyrkans medeltida dopfont. Här står också ljusbärare och på norra väggen hänger en medeltida träskulptur föreställande den apokalyptiska madonnan. Två nummertavlor har sedvanlig placering på var sida om triumfbågen.

Orgelläktaren i kyrkorummets västra del är uppbytt av smala gråmålade gjutjärnstolpar utmed mittgången. Läktarens östra sida når in i långhusets västra travé ungefär i framkant av fönsteröppningarnas västra sida. Läktarbarriären består av ett gråmålat ramverk med rektangulära och kvadratiska, blå fyllningar med utanpåliggande förgylld dekor i form av stiliserade blad och rosetter. Orgeln står indragen i tornet på andra sidan en rundbågig tornbåge medan spelbordet står i långhusdelen. Tornets andra våningsplan är inte valvslaget och innertaket som syns ovanför läktaren består av tredje våningens bjälklag med skivklädd undersida.

Ingång till koret består av kyrkans ursprungliga triumfbåge, en smal och hög rundbågig öppning med ett högt sittande, skråkantat och utkragande vederlag. Golvet i koret ligger ett steg över golvet i långhuset. En ramp täckt av en röllakansmatta

Långhuset sett genom triumfbågen mot väster. Koret domineras av den kraftiga och rikt skulpterade altarringen.

döljer höjdskillnaden. Altaret står intill tribunbågen utan altarskåp eller altarupp-sats. En stor altarring avgränsar altargolvet och ingången till absiden från resten av koret. Innanför altarringen är golvet upphöjt ytterligare ett steg från korgolvet. I korets nordvästra hörn finns en liten nisch i muren delvis dold av valvpilastrarna. Öppningen har sannolikt utgjort ett förvarings- eller sakraments-skåp.

Absiden täcks också av ett valv, ett så kallat runt slaget hjälmvalv. Till skillnad från många av de romanska hjälmvalven är detta slaget av tegel och inte ursprungligt. Mitt i valvkrönet finns en förstärkning i form av ett ankarjärn förankrat till en bjälke ovan valvet, med upplag från absidens murkrön. Även tribunbågen kan vara ommurad senare under medeltiden och sannolikt vidgad. I absidens sydvästra sida finns prästingången från kyrkogården. Öppningen har stickbågig form och dörren, som är från 1900-talets mitt, är gjord i äldre stil, av brädor med smidda gångjärnsbeslag och kraftigt smideslås. Mot öster i absidväggen finns en rundbågig fönsteröppning med målat glas i den inre fönsterbågen föreställande ett latinskt kors mot en abstrakt bakgrund i starka färger utfört av Martin Sjöholm 1965.

Norra tillbyggnaden inrymmer numera sakristia och är avstängd från långhuset sedan 1950-talet med en putsad och vitmålad vägg. Ingång till sakristian består av en

enkel rektangulär dörröppning med en trädörr från samma period. Golvet i sakristian är lagt med tegel liksom i övriga delar och väggarna är putsade och vitmålade. Sakristian täcks av ett tunnvalvt brädvalv av vitmålade brädor. I den norra muren, på var sida om dörröppningen, syns två murnischer. Sakristian är möblerad med garderober, skrivbord och liggande förvaringsskåp för textilier.

Kyrkvinden över långhuset nås via en liten lucka i sakristians innertak. På vinden finns rester av medeltida kalkputs på murarna och bevarade delar från ett medeltida taklag av ek. Mellan första och andra valvtravén syns ett avbrott i murverket efter en nedbruten mur. Skillnader finns också i takstolarnas utförande liksom valvens utseende. De två östra travéerna går högt upp och är murat mot bindbjälkarna som gjort avtryck i valven. Långhusets östra gavelmur är ursprunglig och uppmurad av kalksten i jämna skift liksom långhusets murar. Murverket till kyrkans nuvarande torn är däremot uppbyggt av stora fältstenar. Ingångsöppning till korvinden saknas. Ingång till korvinden är istället från koret genom en lucka i korvalvet. Taklaget över korvinden och absidvinden är sentida men har inslag av äldre, återanvänt takstolsmaterial. Korgaveln mot öster är ommurad och i denna finns en ingång till absidvinden. Från vinden över sakristian, norra tillbyggnaden, syns en igensatt rombisk muröppning i gavelspetsen. Även sakristians taklag har inslag av återanvänt takstolsvirke.

Tornet har tre övre våningsplan varav den andra våningen är läktarvåning. Tredje våningen utgörs av en halv våning mellan läktarvåningen och klockvåningen med trappa upp till fjärde våningen. Klockvåningen rymmer en hög klockstapel av tre rader dubbelt försträvade stolpar av ek som bär upp kyrkans två ringklockor. Klockstolens virke är väderbitet och är sannolikt återanvänt från klockstapeln som stod på kyrkogården innan tornet byggdes 1822.

Inredning och inventarier

Altare

Altaret är ett blockaltare murat av tegel med altarskiva av kalksten. Altaret ritades sannolikt av arkitekt Eiler Graebe och skänktes enligt en inskriftstavla på altarets baksida av Anders Nilsson på Thurelund 1952.

Altaruppsats

Ingen altaruppsats finns numera på altaret i koret. På altaret står endast ett litet krucifix. På tornets tredje våningsplan förvaras en altartavla med förgylld ram av snidat trä kring en oljemålning från 1894 föreställande Jesu besök hos Marta och Maria i Betania. Målningen är signerad *C G Ramberg, Copié à Vincie 1894*.

Altarring

Altarringen består av ett rikt snidat träräcke format i en båge i mitten och raka sektioner vid sidorna. Knäfallet är stoppat och uppbyggt från ett tegelmurat fundament. Räckets i altarringen består dels av snidade pelare, och mellan dessa smala spjälor med kraftiga godronnerade klot. Även överliggaren är rikt snidad med ett listverk och bottenstycket dekorerats av små spetsar. Trädelarna är målade i grå toner och knäfallet har en roströd färg. Uppgift om altarringens tillverkningsår saknas.

Predikstol

Predikstolen med en baldakin är från 1600-talets början och skänktes till kyrkan av Anders Sinclair, godsherre till Kronovalls och Gladsaxehus. Predikstolen är av målat trä med rikt utformad dekor i renässansstil. Predikstolskorgen är uppbyggd av en rundbågsarkad i fyra sidor med joniska kolonner emellan. Inom rundbågsfälten finns snidade vapensköldar. Korgen har nedtill en insvängd form och avslutas med en knapp. Uptill avslutas korgen av ett textband och ett utkragande listverk. Korgen är målad i klara färger av grönt, rött och guld samt ljusgrå marmorering och svart textband. Predikstolstrappan gjordes om på 1900-talet. Baldakinen har en sju-sidig form uppbyggd av ett listverk med textband och snidad kröndekor. Undersidan är indelad i speglar eller kassetter och från mitten hänger en duva. Baldakinen är målad i samma färger som korgen.

Till höger syns kyrkans predikstol från 1600-talet och till vänster en träskulptur av den apokalyptiska madonnan från 1500-talet.

Dopfundt

Kyrkans dopfundt räknas till den så kallade Blentarp-Bollerup-Hallarödsgruppen vars funtar finns framför allt i Skånes sydöstra del. Funtarna tros ha tillverkats kring 1100-talets slut. Dopfunten är av huggen kalksten och har en cylindriskt formad cuppa med rundad undersida. Cuppan har en dekor i form av en rundbågsarkad huggen i låg relief och nedtill en godronering (en slags veckliknande dekor). Cuppan saknar skaft och står direkt på en fot med kvadratisk fotplatta och rund bas och hörnflikar. Funten är utförd med avtappningshål.

Bänkinredning

Kyrkans bänkinredning ritades av arkitekt Almqvist 1902 och består av öppna bänkar målade i grått, blått och vinrött. Ryggstyckena består av ett ramverk med pärlspontspanel och gavelsidorna har profilerade sidor med stickbågigt formade krön. Upptill på gavelsidorna finns en dekor i form av en rundad knopp omgiven av fyra mindre cirklar.

Orgel

Den nuvarande orgeln är pneumatisk och byggdes av A. Mårtenssons orgelfabrik AB 1952. Fasaden tillverkades för en äldre orgel byggd 1890 av Rasmus Nilsson och består av synliga pipor i tre fält med ett ramverk av snickerier emellan. Snickerierna är målade i grått och rött och utförda i nygotisk stil med fyrpassdekor och treklöverornament. De synliga piporna är ordnade i ett spetsigt fält i mitten och lägre sidofält. Spelbordet är fristående och står öster om orgeln på läktaren.

Klockor

Kyrkans stora klocka dateras till 1300-talets slut och har en dekor i form av Sankt Nicolaus och en text kring halsen. Lilla klockan gjöts av M. & O. Ohlsson 1932. Ytterligare en klocka med okänd ålder, står uppe på klockvåningen. Klockan är mycket rostig och bör vara av gjutjärn och tillkommen på 1800-talet.

Övrigt

På triumfbågsmuren hänger två vapensköldar som kan vara från 1700-talet. En gammal fattigstock står i norra tillbyggnaden, sakristian.

I kyrkan finns en skulptur i form av madonnan med Jesusbarnet utförd i ek under tidigt 1500-tal med senare utförd bemålning. Maria är framställd som den apokalyptiska madonnan, en ikonografisk beteckning för en madonna stående på månen och omgiven av en krans av solstrålar.

Del av långhusets taklag sett mot väster. Murverket i väster tillhör tornet.

Kyrkogård

Kyrkogården ligger intill den gamla landsvägen som sträcker sig utmed dess norra sida. På andra sidan vägen finns parkeringsplats. Från väster leder en äldre allékantad väg från den gamla byn fram till kyrkogårdens västra gräns. Vid 1700-talet kringgårdades kyrkogården av en mur med ingång genom en stiglucka mitt framför kyrkan. Numera sker den huvudsakliga ingången till kyrkogården genom en infart vid kyrkogårdens nordvästra hörn. Infarten består av ett brett grindparti med smidesgrindar hängda i kraftiga åttkantiga stenpelare. Kyrkogården ligger relativt högt över omgivande mark och sluttar något mot öster och söder. Den äldsta medeltida kyrkogården har sannolikt varit mindre än dagens. En utvidgning kan ha skett mot öster så sent som 1907. Kyrkogårdens begränsning består mot väster av en låg kallmur med invändig jordslänt. Stenmuren är avtäckt av kalkstenhällar, delvis gamla gravhällar. Södra sidan av kyrkogårdsmuren har mer karaktär av en yttre jordvall med kallmurad stenmur. I öster och norr finns en blockstensmur som utgör stödmur mot den högre kyrkogårdsmarken. Kyrkogårdens östra, norra och södra sidor kantas av en hagtornshäck och trädkrans av oxel.

Sedan 1980-talet är större delen av kyrkogården grästäckt med gravstenarna stående i glesa rader från norr till söder. Enstaka grusgravplatser finns kvar och växtligheten är sparsam. I kyrkogårdens sydvästra hörn finns ett mer enhetligt område med bevarade grusgravplatser med begränsningshäckar av buxbom. Kring kyrkan,

längs kyrkogårdens ytterkanter samt i ett stråk från öst till väst löper grusade gångar.

Byggnader på kyrkogården

I kyrkogårdens nordvästra hörn finns en jordtäckt gravkammare tillhörande släkten Hamilton, ägare till Kronovall. Gravkammarens norra sida är sammanbyggd med kyrkogårdens norra begränsningsmur. Gravvalvets synliga stomme är av betong. Ingången som tidigare har varit från väster är sedan några år tillstängd. Ett staket av järnsmide ramar in gravvalvets ovasida.

Utanför västra murens södra hörn finns en spritputsad och vitmålad enplansbyggnad som rymmer besökstolett, personalutrymmen och förråd. Byggnaden har tak av rött tegel och mörkbrunmålade fönster och dörrar. Tidigare fungerade byggnaden som bårhus.

Karaktärisering

Fågelftofta kyrka tillhör den romanska kyrkobyggnadsperioden och är uppbyggd av kalkstensflis likt många kyrkor i trakten. Kyrkan byggdes med sockel vilket brukar räknas som ett relativt ålderdomligt tecken. Även triumfbågens höga och smala form tyder på hög ålder vilket gör det troligt att kyrkan tillhör 1100-talet snarare än tidigt 1200-tal. Osäkerhet finns kring absidens och västförlängningens byggnadshistoria. Sent slagna hjälmvalv av tegel är ovanliga och tribunbågen har en avsatt form vilket kan tyda på att kor och absid tillkommit vid olika tidpunkter. Västförlängningar genom inkorporering av ett äldre torn var en relativ vanlig åtgärd under medeltiden. Ofta kombinerades västförlängningen med ett nytt västtorn vilket dock inte tycks ha varit fallet i Fågelftofta. Under medeltiden tillkom ett vapenhus eller kapell vid långhuset som bildar en ovanligt stor tillbyggnad. Närheten till vallfärdsorten Sankt Olof kanske skulle kunna vara en förklaring till en kapellbyggnad. Mycket tyder på att kyrkan får ett plötsligt uppsving vid denna tid genom införskaffandet av en exklusiv träskulptur och uppbyggnaden av kyrkans stjärnvalv. Kyrkans klocka dateras också till 1300-talets slut. Kopplingar ska kanske också göras till en medeltida huvudgård, eventuellt en föregångare till Kronovall, eller till Drottning Margareta I som vid 1400-talets början ägde en gård i byn.

Från 1600-talet och framåt präglas kyrkan av ägarna till Kronovalls slott. Några inventarier finns kvar som påminner om sätesgårdens inflytande över socknen såsom predikstol och vapensköldar. Några större ombyggnader verkar dock inte ha skett genom godsägarnas försorg. Först under 1800-talet sker de första förändringarna sen medeltiden. Klockstaplar av trä hade blivit förbjudna på kyrkogårdarna och kyrkan byggdes till med ett klocktorn i väster. Det nya klocktornet har

en tidstypisk karaktär med lanternin och är utvändigt välbevarat. Den stora befolkningsökningen vid 1800-talets början löste man i Fågeltofta genom viss ombyggnad av den norra tillbyggnaden som inreddes med bänkplatser. I trakterna, sydöstra Skåne är det inte ovanligt med tillbyggnader till långhuset för att inhysa befolkning från närbelägna byar. Tillbyggnaderna får ofta namn efter byn som i Fågeltofta kyrkan efter Bondrums by. Ombyggnaden har sannolikt skett med visst inflytande från Brunius, en av Skånes mest inflytelserika arkitekter vad gäller kyrkoarkitekturen. I Fågeltofta är ändringarna relativt begränsade. Tydligast Bruniuskaraktär har kyrkans fönsteröppningar och även ytterdörren i väster bör vara från denna tid. Sedan 1800-talets ombyggnader har inga större förändringar skett i kyrkans exteriör med undantag av nytt yttertak.

Kyrkans interiör domineras framför allt av de kraftfulla stjärnvalven. Valvens pilastrar har en ovanlig utformning som kanske kan kopplas till en särskild verkstad. Valven saknar synliga målningar och kyrkorummet har en relativt lugn och harmonisk framtoning genom det varma röda tegelgolvet och bänkinredningen i rött, grått och blått. Under renoveringen vid 1900-talets mitt förstärktes kyrkans medeltida karaktär i viss mån genom exempelvis nytt murat altare i koret, rekonstruktion av absidfönstret och omläggning av golvet med tegel. Avstängningen av norra delen kan också sägas vara ett sätt att återgå till en äldre planlösning. Genom förflyttning av sakristian har absiden återfått sin funktion som fond till kyrkans heligaste, altaret. Bland de medeltida inventarierna är framför allt den senmedeltida madonnen intressant liksom dopfunten. Kyrkans äldsta klocka från 1300-talet har en aktningvärd ålder. Några av kyrkans viktigaste värden finns dolda på kyrkvinden genom putslager och medeltida takstolsdelar. Framför allt taklaget är ovanligt välbevarat och utgör en viktig nyckel till kyrkans byggnadshistoria.

Kyrkorummets senare byggnadshistoria representeras av det efterreformatiska med traditionell inredning av bänkarna och predikstol. Orgeln och bänkarna är relativt sentida men viktiga inslag i det traditionella kyrkorummet.

Att tänka på

- Relativt få förändringar har skett av den medeltida byggnadskroppen sedan 1800-talets början då tornet byggdes. Kyrkan kan betraktas som ett välbevarat exempel på en medeltida kyrka. Mycket av exteriörens detaljer såsom fönster dörrar, yttertak mm tillhör 1800-talets tidsperiod liksom tornet.
- Invändigt bör man respektera karaktären i det efterreformatiska kyrkorummet med bänkar, dopfont, predikstol och koruppställning.
- Kyrkans valv har en stor betydelse för kyrkorummets karaktär.

- I kyrkans taklag ingår återanvända delar av ett medeltida taklag. Takstolsvirket har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och kan användas vid datering och vid tolkning av kyrkans byggnadshistoria. Delar av klockstolen kan vara återanvänd från en gammal klockstapel som stått på kyrkogården.
- På kyrkvinden finns rester av ett medeltida putslager. Putsen är i dåligt skick och behöver ses över av konservator.
- Utvändigt bör kyrkogårdens karaktärskapande element bevaras i form av trädkrans, mur, struktur och planläggning. Återlämnade gravvårdar ska stå kvar på kyrkogården.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturminne, enligt Kulturmiljölagen 4 kap.

Källor

Underhållsplan för Fågeltofta kyrka, Ponnert Arkitekter AB, 2004.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Orgelinventering, Fågeltofta kyrka, Anders Johnsson, Lunds stift 2016.

Internet:

Kulturmiljöprogram för Skåne/ Länsstyrelsen i Skåne, Websida:
<https://www.lansstyrelsen.se/skane/besok-och-upptack/kulturmiljoprogram/omraden/fageltofta-kronovall.html>

Ortsrapport Fågeltofta, Tomelilla kommun 2002, Kulturmiljöprogram framtaget av Regionmuseet Landsantikvarien i Skåne/ Websida: <https://www.tomelilla.se/bygga-bo-miljo/kommunens-planarbete/ovriga-planer-dokument/>

Forskningsdatabas för Medeltida kyrkor i Skåne, Barbro Sundnér, Websida
<https://snd.gu.se/sv/catalogue/study/snd0941>

Riksantikvarieämbetets söktjänst Fornsök, Websida:
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2018-06-29

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Färdigställd: 2018-10-26

